

СЕКЦІЯ 13

ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 005:658.7

Вихор Ірина

ВСП «Козелецький фаховий коледж
ветеринарної медицини
Білоцерківського національного
аграрного університету»

ІСТОРИЧНА ДОЛЯ СОБОРУ РІЗДВА БОГОРОДИЦІ

Місто Козелець своїм виглядом нітрохи не відрізняється від інших своїх братів – повітових українських міст... одним словом, містечко нічим не прикметне, та все-таки проїжджий, якщо він не спить, коли міняють коней, або не закушує в пана Тихоновича, то неодмінно замилується величним храмом граціозної растреллівської архітектури, що його побудувала Наталка Розумиха – писав Т. Г. Шевченко.

Величний Собор Різдва Богородиці знаходиться у містечку Козелець Чернігівської області. Його відносять до найкращих архітектурних витворів XVIII ст. в Україні та тогочасній Російській імперії [2, с. 220]. Собор споруджено у 1752–1763 роках на замовлення графині Наталії Розумовської, матері Кирила та Олексія Розумовських архітекторами Іваном Григоровичем-Барським та Андрієм Квасовим. Будівництво проходило під пильним контролем гетьмана Кирила Розумовського. Будівельні роботи проводилися силами кріпаків, яких було зведено з усіх навколишніх сіл. Собор Різдва Богородиці є пам'яткою архітектури національного значення, охоронний номер 843 [2, с. 220].

Храм зведено у бароковому стилі петербурзької школи з використанням елементів української архітектури. Собор мурований, двоповерховий, п'ятикупольний, хрещатий за планом. Собор має гарний ліпний декор стін, що поєднує форми бароко, рококо і класицизму. Храм двоюрисний. На першому ярусі знаходиться тепла церква Адріана і Наталії, що первісно планувалася як усипальниця для родини Розумовських, потім крипта, де і було поховано Н. Розумовську. На другий ярус (власне собор) з трьох боків ведуть вигнуті сходи у напівкруглих ганках з відкритими колонадами. Крім собору у храмовий комплекс входить дзвіниця, яка була побудована в 1766–1770 роках за проектом Андрія Квасова архітектором С. Каріним [3, с. 19]. Вона є квадратною в плані, чотириюрсна. Перший ярус оформлено рустом, другий – тосканським орденем, третій – іонічним, четвертий – коринфським. Увінчує дзвіницю барокова верхівка. Висота дзвіниці з хрестом 50 м [1, с. 655].

В інтер'єрі панують центральна баня і багатоярусний різьблений з липи іконостас XVIII ст., створений, як вважають, за участю архітектора Растреллі. Образи в іконостасі написані у стилі бароко. Складається він з 50 (було 80) автентичних ікон. Ікони писав Григорій Стеценко, різьбу виконав Сисой Шалматов. Г. Стеценко написав портрети Наталії

Розумовської, Єлизавети Петрівни та Кирила Тарловського. В олтарі собору знаходиться портрет цього священика з напівстертим підписом автора знизу [5, с. 8]. П'ятирусний різьблений іконостас заповнює всю східну частину собору. За наказом Єлизавети Петрівни іконостас був подарований Розумовським для собору Різдва Богородиці. Створювався він для Смольного монастиря. Для собору він виявився великим, і барокові частини іконостасу були встановлені в Трьохсвятительській церкві у селі Лемеші. Цей іконостас був використаний як зразок при створенні сучасного іконостасу Катерининської церкви у Чернігові, що був освячений у грудні 2016 року.

В 1762 році померла Наталія Розумовська, яка була фундаторкою собору. Це на деякий час призупинило будівництво собору. Ще перед смертю Наталія Дем'янівна планувала створити фонд для постійної підтримки храму у належному стані, але так і не встигла цього зробити [3, с. 19]. Перші реставраційні роботи почалися після пожежі 1848 року. Богослужіння в церкві Адріана і Наталії зупинилися в 1895 році, церква потребувала термінового ремонту.

У XIX ст. змінено форми бань. Двоярусне барокове вінчання дзвіниці після пожежі 1848 року замінено сферичною банею зі шпилем.

В 1905 році було створено комітет по відновленню храму під головуванням протоієрея Федора Левицького. Кошти на реконструкцію храму надавали всі небайдужі люди, які прагнули відновити богослужіння. Собор Різдва Богородиці був діючим до 1934 року. Значна частина церковного інвентаря була втрачена в 30 р. XX ст.

Під час німецької окупації містечка Козелець храм було перетворено спочатку на конюшню, а з часом на місце утримання військовополонених. Багато написів полонені зробили на стінах храму, залишаючи про себе вісточку рідним, близьким і знайомим. Під час бомбардування згоріли бані куполів, руйнування зазнала дзвіниця. Зберігся іконостас, через занедбаний вигляд він не привернув уваги окупантів. Собор був розграбований.

Після закінчення війни в соборі Різдва Богородиці була розміщена заготівельна контора, де зберігали і квасили овочі. Також розміщувався склад для всякого товару.

У 1946 році були розпочаті реставраційні роботи, але проводились вони досить повільно. В 1970 році реставрацією собору займалась Чернігівська міжобласна спеціалізована науково-експериментальна майстерня. Загалом собор реставрували у 1961 – 1982 роках.

У 1991 році собор Різдва Богородиці було передано Українській православній церкві Московського патріархату. Реставраційні роботи проводились на пожертви прихожан.

Урочисте відкриття собору відбулось в серпні 1993 року митрополитом Антонієм Чернігівським та благочинним протоієреєм Михайлом Терещенком. Копії ікон для оновленого іконостасу були написані місцевими художниками Ю.Г. Приліпком, І.Г. Губрієм та іншими. Собор Різдва Богородиці є діючим і донині.

Національний банк України в серії «Пам'ятки архітектури України» ввів в обіг ювілейну монету «Собор Різдва Богородиці в Козельці» номіналом 10 гривень.

Використані джерела

1. Вечерський В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація. Київ, 2005.
2. Вечерський В. В. Різдва Богородиці собор у Козельці. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / гол. ред. В. А. Смолій. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. 944 с.
3. Кійкова С. І. Козелець. Київ : Видавництво Дім Дмитра Бураго, 2009. 80 с.
4. Кудрицький А. В. Чернігівщина : енциклопедичний довідник. Київ : УРЕ, 1990. 703 с.
5. Пенський А. Архітектурна велич Козельця. Чернігів, 2002. 44 с.